

4. Voronczova T. V. Navchannya zdorovomu sposobu zhy'ttya na osnovi zhy'ttyevy'x navy'chok / T. V. Voronczova, V. S. Ponomarenko. – Ky' yiv : Prosvita, 2007. – 246 s.
5. Dem'yanyuk T. D. Innovacijni pidxody' u pidgotovci majbutnix pedagogiv: navch.-metod. posib. / Tamara Dmy'trivna Dem'yanyuk.–Rivne: RDGU, 2012. 206 s.
6. Ky'ry'lenko S. Formuvannya efekty'vnoho preventy'vnoho vy'xovnoho seredovy'shha za umov derzhavno-gromads'kogo upravlinnya v sy'stemi osvity' / Svitlana Ky'ry'lenko // Ridna shkola. – 2013. – kvit./trav. (# 4/5) – S. 33 – 39.
7. Kiyan O. Pedagogichni umovy' vy'xovannya gromadyans'koyi kompetentnosti v uchniv zagal'noosvitnix navchal'ny'x zakladiv / Oleksandr Kiyan // Nova pedagogichna dumka. – 2015. – # 4 (84). – S. 120 – 124.
8. Kratky'j psy'xology'chesky'j slovar' / [sost. L. A. Karpenko] ; pod red.: A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo]. – Rostov n/D : Feny'ks, 1998. – 512 s.
9. Organizaciya samostijnoyi roboty' studentiv v umovax inteny'fikaciyi navchannya : navch. posib. / [A. M. Aleksyuk, A. A. Ayurzanaj, P. I. Pidkasy'sty'j ta in.]. – Ky' yiv : ISDO, 1993. – 336 s.
10. Pidgotovka majbutn'ogo vchy'telya do vprovadzhennya pedagogichny'x tehnologij : navch. posib. / za red. I. A. Zyazyuna, O. M. Pyexoty'. – Ky' yiv : A. S. K., 2003. – 238, [2] s.
11. Rozhkov M. Y'. Organy'zacy'ya vospytatel'nogo processa v shkole : ucheb. posoby'e dlya stud. vyissh. ucheb. zavedeny'j / M. Y'. Rozhkov, L. V. Bajborodova. – M. : VLADOS, 2000. – 256 s.
12. Sojchuk R. L. Vy'xovannya nacional'nogo samostverdzhennya v uchniv's'koyi molodi : monografiya. / R. L. Sojchuk. – Rivne : O. Zen', 2016. – 416 s.
13. Soroka G. I. Suchasni vy'xovni sy'stemy' ta tehnologiyi : navch.-metod. posib. dlya kerivny'kiv shk., vchy'teliv, kl. kerivny'kiv, vy'xovateliv, sluxachiv IPO / G. I. Soroka. – Xarkiv : Vesta ; Ranok, 2002. – 128 s.

Одержано статтю: 11.02.2019
Прийнято до друку: 25.03.2019

УДК 373.5.015.31:7
DOI: 10.15330/esu.15.201-207

Тетяна Танько,

доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
(м. Харків, Україна)

Tetiana Tanko,

Doctor of pedagogical sciences, Professor,
Kharkiv National Pedagogical University named
after G.S. Skovoroda (Kharkiv Ukraine)
faculty-pre-school@hnpu.edu.ua

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC AND CREATIVE POTENTIAL OF TEENAGERS BY MEANS OF ART

У даній статті висвітлено теоретичні аспекти художньо-творчого потенціалу дітей середнього шкільного віку засобами мистецтва; розкрито актуальність зазначеної проблеми на сучасному етапі розвитку суспільства; визначено сутність дефініції “творчий потенціал”, проаналізовано погляди психологів і педагогів на його розвиток у молодого покоління; схарактеризовано педагогічні умови розвитку творчого потенціалу підлітків, рівень умінь і навичок мистецької діяльності накреслено шляхи формування творчого потенціалу у дітей середнього шкільного віку засобами мистецтва, визначено його критерії: емоційні, інтелектуальні можливості, наявність творчого мислення, морально-вольових якостей; культура спілкування, поведінки й саморегуляції, самодисципліни, вимогливості, цілеспрямованості; смаки, зацікавленість і потреба у спілкуванні з мистецтвом.

Ключові слова: творчий потенціал, матеріальні й духовні цінності, педагогічні умови, критерії, мистецтво, художня діяльність.

Artistic and creative potential of senior pupils is a multilevel functional system, which manifests itself in the creative activity of the individual, in artistic activity, which is conditioned by the level of development of natural instincts and creative abilities of senior students, features of sensory perception, intellectual activity, interests and internal needs and a creative initiative in their cooperation.

This article defines the qualities of the creative potential of the individual, revealed their essence, philosophical aspect of the interpretation of "creative potential"; the criteria of development of creative potential of the personality of the senior pupils are revealed; the possibilities of art in this process are discovered, the possibilities of various forms of organization of artistic events are determined, pedagogical conditions, fulfilling of which develops the creative potential of the personality of the senior students are defined, methods of pedagogical influence on the development of the creative potential of the senior pupils in educational work are described.

It was determined that the source of the student's creative activity is the information-energy exchange, carried out at the expense of bioenergetic, psychoenergetic, intellectual-energetic and motivational-activity potentials of different levels, due to that there is the transition from non-being to being, the growth of meaningfulness in being and in the very subject of creativity is carried out. The meaningful certainty of the artistic and creative potential of the senior student is manifested in artistic and creative activity by increasing the material and spiritual values of self-development and self-realization of his personality.

Key words: creative potential, material and spiritual values, pedagogical conditions, criteria, art, artistic activity.

Постановка проблеми. Як одне із актуальних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні ХХІ ст., творчість розглядається у широкому розумінні як важлива умова формування багатогранної особистості. У світлі нових концепцій виховання людини перевага надається формуванню молодого покоління, здатного творчо включатися в життєдіяльність, самостійно пізнавати нові шляхи власного вдосконалення.

Проблема творчості, реалізації творчих якостей особистості привертала до себе увагу дослідників різних шкіл та напрямів протягом всієї історії розвитку наукових знань. Активізація уваги до питань розвитку творчого потенціалу особистості особливо важлива у переломні, перехідні моменти історії, що, зокрема, характеризує сучасну соціокультурну ситуацію, оскільки творча енергія людини дозволяє долати всілякі труднощі, намічати нові, несподівані цілі, забезпечувати велику свободу вибору.

Тому сприяти розвитку творчого потенціалу особистості в період її становлення, створювати умови для найбільш повної та успішної творчої реалізації – одне з першочергових завдань сучасної системи освіти та виховання.

Актуальність дослідження проблеми розвитку художньо-творчого потенціалу молоді зумовлена, насамперед, наявністю практичної потреби у використанні їхніх потенційних ресурсів як основної сили у вирішенні завдань розвитку творчих здібностей і активності. Обґрунтування і подальше дослідження комплексу проблем, пов'язаних із розумінням специфіки самої творчості, природи, сутності й структури творчого потенціалу особистості, дає можливість більш глибоко розкрити механізм становлення і реалізації її творчих здібностей засобами художньої діяльності. Творчий потенціал є важливим надбанням як суспільства в

цілому, так і окремої людини, що дає можливість ефективно вирішувати суто практичні завдання, пов'язані з використанням людського потенціалу в розвитку українського суспільства.

Аналіз наукових досліджень. Проблемі формування творчої особистості присвячені праці видатних вчених, педагогів та психологів: Б. Лихачова, О. Мелік-Пашаєва, Б. Неменського, Л. Виготського, М. Румер, Н. Сац, Н. Ветлугіної, В. Сухомлинського, Д. Кабалевського, Г. Падалки, О. Щолокової. Специфіка філософського підходу до аналізу проблеми творчості полягає в тому, що сутність феномена творчості розглядається взагалі, а не лише через аналіз його окремих видів і проявів, з'ясовуються найбільш суттєві риси людини – творця як складної і цілісної системи та тощо. Творчість усвідомлюється філософами з позиції “... розуміння сутності людини як активного суб'єкта творчої діяльності та його світогляду”. Категорія “потенціал” у філософському тлумаченні динамічна. “Потенціал” в енцикл. значенні – це джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть використовуватися для розв'язання тієї чи іншої задачі, досягнення певної мети. У “Філософському словнику” це поняття розуміється як “акт і потенціал”, що розкривається як дійсність і можливість. “Коротка філософська енциклопедія” не розуміння поняття “потенціальність”, яке розкривається як здібність, сила, міць, дійсність. В сучасному значенні потенціальність пояснюється як тенденція, яка при відомих сприятливих умовах досягає своєї мети.

Аналіз досліджень, що стосуються творчого потенціалу (Т. Сущенко, В. Томашевський, Г. Шевченко та інш.), дозволив виділити декілька важливих положень, які суттєво впливають на розкриття сутності й змісту художньо-творчого потенціалу підростаючого покоління. Г. Шевченко зазначає, що “... залучення дітей у різні види діяльності у можливості має пробудження в них творчої активності, а безпосереднє залучення їх у творчі види діяльності сприяє цілеспрямованому розвитку естетичної творчості” [2, с. 136]. З'ясовано також, що вихідними джерелами творчого потенціалу людини є вчення класичної філософії про парні діалектичні категорії потенційного й актуального. Зазначено, що потенціал – це сукупність можливостей, засобів у певному виді діяльності, людські ресурси та суб'єктивні здібності особистості, рівень її свідомості, підготовленості до того чи іншого виду діяльності. Зовнішні фактори відіграють значну роль у розвитку творчого потенціалу, проте рушійною силою та його основою являються внутрішні фактори. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку, самореалізації, самовизначення, вільних дій і вчинків.

Джерелом творчої активності, є інформаційно-енергетичний обмін, що здійснюється за рахунок біоенергетичного, психоенергетичного, інтелектуально-енергетично й мотиваційно-діяльнісного потенціалів людини, – різних рівнів, завдяки чому відбувається перехід від небуття до буття, здійснюється приріст змістовності в бутті й у самому суб'єкті творчості. Художньо-творчий потенціал старшокласника являє собою універсальну, цілісну якість людини, змістовна визначеність якої виявляється в художньо-творчій діяльності шляхом прирощення матеріально-духовних цінностей, саморозвитку і самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні й духовні ресурси.

Але ні об'єм знань, ні уміння і навички, засвоєнні за зразком, не можуть забезпечити формування творчих здібностей і розвиток творчого потенціалу особистості. Творчості спеціально треба вчити. Не випадково дидакти М. Скаткін і І. Лернер, одним із важливих компонентів змісту освіти вважають досвід творчої

діяльності, який повинен забезпечити готовність школярів до “пошуку вирішення нових проблем, до творчого перетворення дійсності”. З цього витікає, що в самому змісті освіти особливого значення набувають предмети мистецько-естетичного циклу, що найбільше сприяють розвитку творчого мислення.

Проте педагогічна практика, поки що не використовує повністю можливості мистецтва у вихованні старших школярів, а проблема розвитку художньо-творчого потенціалу їх особистості засобами мистецтва сьогодні є найбільш актуальною і вимагає необхідність подальших досліджень.

Метою статті є аналіз теоретичних аспектів розвитку художньо-творчого потенціалу дітей середнього шкільного віку засобами мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Змістовна характеристика художньо-творчого потенціалу дітей середнього шкільного віку є невід’ємною частиною цілісного гармонійного розвитку особистості. Будучи органічно пов’язаним з основними параметрами розвитку особистості (фізична енергія, задатки, здібності, мораль та ін.), художньо-творчий потенціал особистості водночас має свою структуру, яка охоплює такі складові як біоенергетична, психоенергетична, інтелектуально-інформаційна та мотиваційно-діяльнісна.

Художньо-творчий потенціал дітей середнього шкільного віку є багаторівневою функціональною системою, яка виявляється у творчій активності особистості, у художній діяльності, зумовлена рівнем розвитку природних задатків і творчих здібностей школярів, особливостями чуттєвого сприймання, інтелектуальною активністю, інтересами і внутрішніми потребами та творчою ініціативою у їх взаємодії.

Творчий потенціал особистості учня середньої школи як такий являє собою єдність інтелектуальних, емоційних, вольових, фізичних можливостей, людини, трудових, виробничих умінь і навичок, які на певному рівні, взаємодіючи один з одним, створюють нову освіту з новими якісними характеристиками.

Розглянемо характер деяких можливостей:

- інтелектуальні можливості особистості – це її розумові здібності, які формуються та розвиваються на основі та в процесі пізнавальної діяльності;
- емоційні можливості школяра визначаються його здатністю сприймати світ не тільки розумом, інтелектом, але й почуттями. Вони — необхідна складова частина творчої діяльності;
- вольові можливості є виключно важливою складовою частиною творчого потенціалу особистості. Будь-яка творча діяльність передбачає наявність волі та емоційні сили для вирішення того чи іншого завдання;
- фізичні можливості школяра необхідно також вважати дійсним компонентом творчого потенціалу особистості. Фізичний розвиток особистості надзвичайно важливий.

На основі багаторівневості художньо-творчого потенціалу дітей середнього шкільного віку вбачається доцільність організації відповідного педагогічного забезпечення, яке стимулювало б розвиток їхніх творчих здібностей.

Серед найбільш вагомих педагогічних умов, що забезпечують ефективний розвиток художньо-творчого потенціалу підлітків у спілкуванні у процесі художньої діяльності доцільно виокремити такі:

- урахування вчителями особливостей мети та завдань розвитку художньо-творчого потенціалу особистості школярів;

- стимулювання у виховному процесі художньо-творчої активності й підлітків шляхом використання спеціально дібраних педагогічних засобів та врахування спеціально дібраних педагогічних засобів, врахування відповідних чинників соціокультурного середовища;
- здійснення поетапного розвитку складових художньо-творчого потенціалу школярів у процесі естетичного виховання.

Невіддільною складовою частиною творчого потенціалу особистості підлітків треба вважати рівень трудових, практичних умінь і навичок у тій чи іншій сфері діяльності. Вони складають той реальний базис, на якому можуть розквітати та реалізовуватися творчі здібності й задатки людини, і, взагалі, мав змогу бути сам творчий процес.

Відсутність або недостатній розвиток одного з компонентів негативно впливає на творчі здібності особистості в цілому. Всі компоненти творчого потенціалу в певних межах взаємообумовлюють і взаємодоповнюють один одного.

Спираючись на існуючі дослідження, можна виділити основні показники і критерії можливості школярів до творчої праці (творчої діяльності), що дозволяє запропонувати педагогічну діагностику розвитку у них художньо-творчого потенціалу.

Критерії розвитку художньо-творчого потенціалу особистості середнього школяра нами визначено такі:

- емоційні можливості особистості. Особливості розвитку чуйності: підвищена напруженість уваги, велика вразливість, сприйнятливність, емоційна чутливість (чуйність);
- розвиток інтелектуальних можливостей. Наявність творчого мислення: сформованість кмітливості, винахідливості, гнучкість розуму, допитливість, широкий кругозір, розумові здібності;
- наявність морально-вольових якостей. Культура спілкування, поведінки і саморегуляції: уміння спілкуватися, знаходити спільну мову, аналізувати й вирішувати конфліктні ситуації, самодисципліна, вимогливість, цілеспрямованість, рішучість;
- смаки, зацікавленість і потреби дітей середнього шкільного віку: захоплення і заняття музикою, образотворчим мистецтвом, танцями, спортом, поезією тощо;
- рівень умінь і навичок мистецької діяльності: заняття в музичній школі, володіння грою на музичному інструменті, спортивній секції, літературному чи театральному гуртку, студії образотворчого мистецтва, хоровій студії тощо.;
- творчий стан інтелекту. Особливості: уникнення шаблону, оригінальність, ініціативність, висока самоорганізація, колосальна працьовитість, розвинена інтуїція, фантазія, уява, обширність знань.

У процесі занять підлітки оволодівають системою знань про природу, суспільство, техніку, способах діяльності, системою загальних інтелектуальних та практичних умінь і навичок. Але цього недостатньо.

Велика роль в активізації творчої діяльності підлітків належить різним видам мистецтва. Видатний психолог, академік Б.М. Теплов відзначав, що “мистецтво дуже широко й глибоко завойовує різноманітні сторони психіки людини – не лише уяву і почуття, а й думку і волю. Звідси його величезне значення у розвитку свідомості та самосвідомості, у вихованні моральних почуттів, у формуванні світо-

сприймання”. Відомо з практики, як мистецтво, особливо театр, кіно, музика, можуть впливати на людей, викликати певні реакції, спонукати до конкретних дій тощо.

Аналіз даних анкетування старших школярів свідчить про високий рівень обізнаності в галузі сучасної поп-культури, достатній рівень – в галузях кіномистецтва та літератури і низький – у галузі класичної музики та театрального мистецтва.

Тому залучення школярів до мистецтва має проходити у двох напрямках: активному та пасивному, творчому та репродуктивному.

Пасивний напрямок включає такі форми спілкування з мистецтвом: відвідування різноманітних мистецьких заходів, які проводить школа, позанавчальні заклади, місто; спостереження та аналіз твору (кіно, вистави, концерту; обмін враженнями щодо отримання задоволення від естетичного явища (концерту, вернісажу, вистави, кіно тощо).

Активний напрямок естетичного виховання має бути пов’язаний з безпосередньою участю школярів у художньо-творчому процесі, різних видах художньої діяльності. Саме такий вид спілкування з мистецтвом є найбільш поширеним та сприяє активізації творчого розвитку особистості школяра.

Цікавою уявляється робота гуртка “Музична вітальня”. У формі концертів-бесід, лекцій-концертів, музичних подорожей та екскурсій відбуваються зустрічі з видатними особистостями минулого та сучасності, відмічаються ювілейні дати, дні народження композиторів, поетів та видатні події в житті країни, світу. В роботі “Музичної вітальні” беруть участь учителі та учні, які готують інформаційний та музичний матеріал, а також аудиторію для проведення заходу, афіші, запрошують гостей. Поєднання слова та музики, інформаційного матеріалу та емоційного звучання творів у виконанні школярів сприяють розширенню та поглибленню обсягу знань з мистецтва, а також отриманню естетичної насолоди та формуванню естетичного смаку. Наприклад, засідання “Музичної вітальні” за темами: “Видатний український композитор Ю. Шамо”; “До 250 річчя Великого Моцарта”, “Музична Шевченкіана у доробку українських композиторів”, “В. Косенко. Життя і доля” та багато інших сприяли активному розвитку емоційної сфери як учасників проекту, так і гостей.

Формуванню творчої особистості школярів сприяє їх участь у творенні театральних вистав та капусників. Школярі беруть участь у роботі гуртка “Дитячий спектакль”, задіяні у підготовці вистави. Робота гуртка є лабораторією творчого пошуку, акторської майстерності та духовного збагачення. Завдання театральної роботи полягає:

- у розкритті основних характерних особливостей театру як виду мистецтва та його ролі у суспільному житті та естетичному розвитку особистості школяра;
- в ознайомленні майбутніх вчителів з жанровими різновидами театрального мистецтва (театр поезії, пісні, казки, музичні спектаклі, дитяча опера, балет, мюзикл, водевіль, оперета);
- у визначенні художньої специфіки театру – відображення життя у формі безпосередньо виникаючого перед глядачами драматичного дійства, ствердження певних ідей, боротьби характерів, розкриття суспільного та психологічного конфліктів засобами акторської гри;
- у розкритті комунікативних можливостей театру: емоційно-духовної єдності сцени та глядача.

Проблема формування творчої активності учнів потребує значної уваги з боку педагогічного колективу загальноосвітньої школи. Результати творчої діяльності школярів обов'язково знайдуть відображення в реалізації їх амбіцій та стануть стартовим майданчиком у подальшому професійному становленні їх як естетично й гармонійно розвиненої особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, використання творів мистецтва у розвитку художньо-творчого потенціалу підлітків сприяє розв'язанню таких завдань:

- прилучення дітей середнього шкільного віку до зразків високої духовної культури минулого і сучасного;
- виховання у школярів через твори мистецтва естетичного ставлення до довколишньої діяльності;
- формування у підлітків емоційно-оцінних орієнтацій в світі мистецтва;
- розвиток у підростаючого покоління елементів естетичної свідомості.

Література

1. Кабалецький Д. Б. Воспитание ума и сердца. – М., 1981. – С. 173-174.
2. Макаренко А. С. Вроде методического плана клубной работы. – Львов: Изд-во Львовского университета, 1963.–Книга 5. – С.73.
3. Падалка Г. В. Учитель, музыка. Діти // Музична Україна. – К., 1982. – С. 6-7.
4. Сац Н. І. Жизнь-явление полосатое. – М.: Новости, 1991.
5. Савченко О. Я. Вимоги до якості початкової освіти // Початкова школа. – 1995. – №1. – С.11.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – К., 1977-1980.
7. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей // Избранные труды в 2-х т. – М., 1985. – Т.1. – С. 121.
8. Щолокова О. П. Художньо-естетичне виховання школярів засобами світової художньої культури. – К.: УДПУ, 1993 –С. 7-11.
9. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя / Г. П. Шевченко // вісник Міжнародної академії наук вищої школи: [збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції]. – Київ, 2007. – С. 5-11.

References

1. Kabalevsky D. B. Education of the mind and heart. – M., 1981. – p. 173-174.
2. Makarenko A. S. The methodical plan of club work. – Lviv: Publishing House of Lviv University, 1963. –Book 5. – p.73.
3. Padalka G.V. Teacher, music. Children // Muzychna Ukrayina. – K., 1982. – p. 6-7.
4. Sats N. I. Life is a striped phenomenon. – M. : Novosti, 1991.
5. Savchenko O. Y. Requirements for the quality of primary education // Primary school. – 1995. – №1. – p.11.
6. Sukhomlynskyy V.O. Selected Works: In 5 volumes – K., 1977-1980.
7. Teplov B.M. Psychology of musical abilities // Selected Works in 2 volumes – Moscow, 1985. – Vol. 1. – p. 121.
8. Shcholokova O. P. Artistic and aesthetic education of pupils by means of world art culture. – K. : UDPU, 1993 -p. 7-11.
9. Shevchenko G.P. Spirituality and Values of Life / G.P. Shevchenko // Journal of the International Academy of Sciences of the Higher School: [collection of scientific works of the International Scientific and Practical Conference]. – Kyiv, 2007. – p. 5-11.

Одержано статтю: 1.03.2019

Прийнято до друку: 19.03.2019